

„Gyors és alapos szociális intézkedéseket kellett volna megvalósítani, hogy ez a nép a sok csalódás után bizalommal legyen a magyar állam irányában”^[1]

Helyzetjelentések Kárpátaljáról (1939. október)

Kárpátalja területe a Magyar Királyi Honvédség katonai hadművelete nyomán 1939. március 14–18. között újra magyar fennhatóság alá került. A visszacsatolást követően a magyar kormány előtt hatalmas feladatok tornyosultak. Ezek közül talán a legnehezebb az újraegyesített területek gazdasági együttműködésének a megteremtése volt. A katonai közigazgatás idején gazdasági tekintetben tökehiány és munkanélküliség jellemezte Kárpátalját. Ezek felszámolására a katonai közigazgatás egyfajta előzetes munkálatokat végzett a polgári adminisztráció számára.

Bevezető

Kárpátalja területe^[1] a Magyar Királyi Honvédség katonai hadművelete nyomán 1939. március 14–18. között újra magyar fennhatóság alá került. A birtokba vett területen 1939. március 18-án katonai, majd 1939. július 7-én polgári közigazgatást (az ideiglenesnek szánt Kárpátaljai Kormányzói Biztosságot) vezettek be.^[2]

A visszacsatolást követően a magyar kormány előtt hatalmas feladatok tornyosultak. Ezek közül talán a legnehezebb az újraegyesített területek gazdasági együttműködésének a megteremtése volt.^[3] A katonai közigazgatás idején gazdasági tekintetben tökehiány és munkanélküliség jellemezte Kárpátalját. Ezek felszámolására a katonai közigazgatás egyfajta előzetes munkálatokat végzett a polgári adminisztráció számára: kimutatásokat készített a munkanélküliekről, összesítette az alföldi munkára jelentkezőket stb. Ezzel egy időben Novákovits Béla altábornagy – a katonai közigazgatás vezetője – mindent elkövetett annak érdekében, hogy a Kárpátalján működő üzemek tökehiányos állapotára Budapest figyelmét ráirányítsa abból a célból, hogy ezáltal is mérsékelje a munkanélküliek számát.^[4] Lehetőségeihez mérten ott, ahol halaszthatatlan volt, azonnal megindította az inségmunkát, de a közellátás nehéz feladatát is neki kellett kezelni. Utóbbi téren a katonai parancsnok válláról nagy súlyt vett le a Magyar a Magyarért Mozgalom,^[5] amely szervezettel bár hatékony együttműködés valósult meg, összességében azonban közösen sem tudták megoldani a közellátásban tapasztalható problémákat, így a szociális és gazdasági intézkedések kevésbé bizonyultak elégségesnek, hatékonyak.^[6]

A katonai közigazgatás idején súlyos, nemzetiségek közötti feszültséget előidéző erőszakos, „tisztogató” eseményekre is sor került. Ez elsősorban a kommunista és ukrán-irányzat hívei ellen folyt le.^[7] Néhány példa a teljesség igénye nélkül. Zöldi Márton csendőr-főhadnagy 1939. március 23-án a Bazil-rend csernekhegyi kolostorában élő szerzeteseket végzálta házkutatás során 15 csendőrtársával együtt.^[8] Szintén Zöldi hajtotta végre – csendőrzászlóaljával – azt a gyilkosságot 1939. március 20-án, amelyben helyi ukrán érzelmű lakosokat végeztek ki, köztük Kupár Károly szentmihálykörtvélyesi^[9] görögkatolikus lelkészt is.^[10] Ezzel egy időben a katonai közigazgatás pedig ukrán érzelmű apácákat utasított ki Kárpátaljáról.^[11] Mindez csak néhány példa az erőszakos cselekményekből, amelyek összességében megnehezítették a katonai és polgári hatóságok, illetve a magyar és nemzetiségi lakosság hatékony együttműködését.^[12]

Az 1939. július 7-én bevezetett polgári közigazgatásra várt a konszolidáció nehéz feladata, amit a magyar kormány Perényi Zsigmond kormányzói biztos személyétől remélt. A stabilizálációt azonban számos tényező nehezítette, amelyek közül az egyik legfontosabb a várva várt ruszin önrendelkezés megkérdőjeleződése volt, ugyanis a katonai közigazgatást nem a megígért ruszin autonómia váltotta fel, hanem annak elhúzódozó politikai, tudományos és társadalmi vitája. A helyi nemzetiségi lakosság körében emiatt hangulatváltozást lehetett tapasztalni: a visszacsatolást kísérő felfokozott reményeket 1939 végére már inkább a csalódottság váltotta fel. Ebben azonban fontos külpolitikai eseményeknek is szerepe volt.

A kárpátaljai társadalomban zajló politikai csatározásokat egy kis időre háttérbe szorította Lengyelország német, majd pedig szovjet lerohanása, illetve feldarabolása 1939 szeptemberében. Lengyelország eltűnése Európa térképéről többek között egy 150 km-es magyar-szovjet államhatár kialakulását eredményezte, ami Kárpátalján számos nem várt hatással járt. A szovjet szomszédság következtében megélenkült a kommunista agitáció a ruszinok körében. Szolyva, Munkács, Ungvár és Szerednye környékén orosz nyelvű röplapokat terjesztettek, mások pedig azt híresztelték, hogy Kárpátaljára „hamarosan bejönnek az oroszok”.^[13] Helyi kommunista sejtek is alakultak szovjet diverzánsok fogadására.^[14] Végül pedig egy illegális határátlépési hullám vette kezdetét Kárpátaljáról a Szovjetunióba: ez 1941 nyaráig permanens jelenségé vált, igaz, váltakozó intenzitással. A helyi magyar karhatalom már 1939 novemberében közel félezerre tette azoknak a számát, akik illegálisan átszöktek a Szovjetunióba.^[15] 1940-ben január és szeptember között a kassai VIII. csendőrkerület 9. nyomozó alosztálya minden kárpátaljai községre kiterjedő adatgyűjtése 1892 főre tette ezeknek a számát.^[16] Az ukrán szakirodalomban 7500 főre becsülik a Kárpátaljáról 1939 és 1941 között Szovjetunióba migrálók számát.^[17]

Az itt közlésre kerülő két dokumentummal érzékelteni szeretnénk a szovjet szomszédságból fakadó, azonnal érezhető következményeket Kárpátalján, illetve azt, hogy ezzel egy időben milyen hétköznapi és politikai állapotok uralkodtak a helyi nemzetiségi lakosság körében.

*

Több tucat helyzetjelentés maradt ránk 1939-ből Kárpátalja közállapotáról. A legelső ilyen helyzetjelentéseket az úgynevezett térkép helyesbítők készítették, akik aktívan szerepet vállaltak a terület katonai visszacsatolásában. Beszámolóikat naponta összeállították – néha naponta többször is – a VKF 5. osztályának, különösen gyakran 1939 márciusában és áprilisában. Ezek a jelentések egyaránt tartalmaztak szóbeszédet és híreszteléseket a Volosin-, illetve a csehszlovák-kormány vélt vagy valós külpolitikai törekvéseiről. Kárpátalja visszacsatolását követően nagyon gyakran már a magyar kormány által kinevezett ruszin politikusok is tárgyát képezték ezeknek a beszámolóknak.[18]

A magyar-szovjet határ Uzsoknál 1939-ben.
Forrás: Fortepan / Kurutz Márton

Az államfordulatot követően fokozatosan épült ki a magyar közigazgatás Kárpátalján. Ennek keretei között megjelentek a különböző karhatalmi, belügyi szervek is, amelyek azonnali helyzetjelentéseket készítettek a budapesti szakminisztériumoknak. Ilyenek voltak a KEOKH[19] által készített helyzetjelentések,[20] illetve a csendőrség nyomozó osztályparancsnokságának a jelentései is.[21] Ezek közös jellemzője, hogy lényegében besúgók, bizalmi emberek hallomásai alapján készültek, emiatt nem ismert az információ forrása, mint ahogy az információt közvetítő „bizalmi egyén” célja, személye és társadalmi státusza sem. Szintén kérdéses, hogy a beérkező információkat a közvetítő KEOKH és a csendőrség megszürtte-e. Ugyanis ezek a jelentések a nemzetiségi politikusok, illetve az illegális (ukrán, nagyorosz, német) politikai mozgalmak megfigyeléseiről közölnek információkat. Nagyrésztük egyáltalán nem szól a hétköznapi ember szociális problémáiról, amiből az következik, hogy e belügyi hatóságok vagy szándékosan megszürték, kozmetikázták a helyzetjelentéseiket ebből a szempontból, vagy pedig nem gyűjtöttek ilyen jellegű információkat.

Rajtuk kívül néha magánszemélyek, olykor befolyásos, mások jelentéktelen helyi politikusok is írógéphez ültek, hogy politikai vagy társadalmi helyzetjelentést készítsenek a magyar kormány számára Kárpátaljáról. Ezeket két jól elkülöníthető típusra oszthatjuk: az érezhetően politikai haszonszerzésből íródott, az esetek többségében szubjektív (magán)véleményt tartalmazó jelentésekre.[22] illetve a ruszin lakosság szociális helyzetéről készült objektív helyzetértékelésekre. Az általunk itt közölt két helyzetjelentés az utóbbi csoportba sorolható.

Az első dokumentumot a munkácsi születésű R. Vozáry Aladár készítette 1939. október 8-án, miután bejárta néhány Verecke környéki falut. Vozáry Munkácson végezte a gimnáziumot,[23] az egyetemet pedig Budapesten. 1915–1917 között az olasz, a szerb és az orosz frontokon harcolt, majd Munkácson tanár lett. A 20-as években politikailag kezdett Munkácson, ennek köszönhetően ismert közéleti személyiség lett, és már ekkor felhívta magára a csehszlovák rendőrség figyelmét. 1926-ban nyomozást indítottak ellene a váddal, hogy a kárpátaljai magyar pártok államellenes propaganda céljaira a magyar kormánytól nagyobb pénzüsszeget kaptak. A vádak azonban nem sikerült bizonyítani.[24] 1927-ben a Munkácson megjelenő Az Óslakó című lap tulajdonosa és szerkesztője lett. A csehszlovák hatóságok többször nyomozást indítottak ellene az 1930-as években, néha kémkedéssel vádolták, mások pedig azzal, hogy kritizálta a csehszlovák nemzetiségi politikát, főleg a magyar kisebbségeknek történő pénzütiatalások aránytalanságáért.[25] Mások a magyar nyelvhasználatát „harcolt” lapja hasábjain. Nemtetszését fejezte ki a sajtóban, amikor megjelent az első zsidótörvény-tervezet Magyarországon.[26] A „csehszlovák időszakban” tényfeltáró cikkei miatt a lakosság körében egyre nagyobb ismerettségre és népszerűsége telt szert. Személye az első bécsi döntés idején került a reflektorfénybe, amikor Munkács is visszakerült Magyarországhoz. Nagy szerepet játszott a csehszlovák kiűrtés és a magyar katonai közigazgatás berendezkedése közötti átmeneti időszakban azzal, hogy tevékenyen részt vett a közigazgatási feladatokat ellátó Magyar Nemzeti Tanács megszervezésében, működésében, majd a magyar csapatok bevonulásáig a város vezetésében. Ekkor Munkács megbízott polgármesterének nevezték ki.[27] 1939 nyarán a magyar képviselőház behívott parlamenti képviselője lett, de továbbra is Munkácson élt, ahol 1944-ig folytatta újságírói tevékenységét. 1944 áprilisában kilépett a magyar kormánypartból, így tiltakozva a német megszállás, valamint a radikalizálódott magyar politika ellen. Főleg a zsidóellenes intézkedések, a zsidók összegyűjtése, gettósítása, deportálása miatt távolodott el a Magyar Élet Pártjától. 1944. május 17-én Budapestre menekült, itt halt meg hosszas betegség után 1959. november 30-án. Mint látható, Vozáry Aladár 1938-ra meghatározó személyisége lett a magyar kisebbségi érdekképviseletnek nemcsak Munkácson, hanem – kapcsolatai révén – Kárpátalja egész területén. Emiatt Vozárynak fontos szerepet szánt a Teleki-kormány Kárpátalja reintegrációs elképzeléseiben.[28] Ez a bizalmas kapcsolat lehetett az oka annak, hogy Vozáry Aladár merete nevesíteni Teleki Pál miniszterelnöknek a ruszinok körében tapasztalt valós gazdasági gondokat, a határőrizet problémáit, a nagyfokú illegális elvándorlást, illetve a karhatalom elégtelenségét (lásd az 1. sz. dokumentumot!).

A második dokumentumot Sombor József[29] rendőrfőtanácsos készítette 1939. október 31-én.[30] A jelentéshez szükséges adatokat bizalmi embere egy kárpátaljai körúti során gyűjtötte össze az első bécsi döntéssel Magyarországhoz csatolt síkvidéki, illetve Kárpátalja főleg nyugati, hegyvidékének területéről. Sombor-Schweinitzer 1895-ben született, jogi egyetemet végzett, és igen korán a rendőrség szolgálatába állt: 1923-ban került a Budapesti Rendőr-főkapitányság

Politikai Osztályára. A 30-as évekre a politikai ügyek és nyomozások elismert szakértőjévé vált. Hírnevét elsősorban a kommunisták elleni nyomozásokkal alapozta meg, de gyanakodva figyelte a szélsőjobboldali mozgalmakat is, amelyekben az országra, illetve a fennálló rendre valós veszélyt látott. Alapos, precíz munkája miatt bizalmi viszonyba került Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterrel, akinek nemcsak hivatalos módon, írásban, hanem szóban is rendszeresen referált. Arra is volt példa, hogy közvetlenül Horthy Miklós kormányzónak mondta el politikai nyomozások területén elért legfrissebb eredményeit, és ezzel együtt személyes véleményét és javaslatát is.[31] Magyarország német megszállásakor letartóztatta a német Biztonsági Rendőrség és Biztonsági Szolgálat Parancsnoksága, majd előbb Bécsbe, utána a Linz melletti mauthauseni, innen pedig a flossenbürgi koncentrációs táborba vitték. A háború vége az augsburgi táborban érte, itt az OSS (Office of Strategic Services) őrzetébe került. Sombor segédkezett a magyar háborús bűnösök elfogásában a Német Birodalom területén. Magyarországon nem vádolták meg népellenes bűncselekmények elkövetésével. Az 50-es évek elején elhagyta Európát, és átköltözött az Egyesült Államokba, itt hunyt el 1953-ban tudórákban.[32] Sombor-Schweinitzer József rendőrfőtanácsos Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és Horthy Miklós kormányzó abszolút bizalmi emberének számított, akivel szemben fel sem merülhet a rendszerellenesség vagy a hűtlenség. Részben ez teszi helyzetjelentését igazán értékesé (amelyet egyébként a Miniszterelnökségnek és a Külügyminisztériumnak is megküldött), másrészt pedig az, hogy a kedvezőtlen tényeket nem szűrte ki a jelentéséből. Vozáryhoz hasonlóan Sombor-Schweinitzer sem fest optimista képet a kárpátaljai helyzetről 1939 őszén. Alapvetően ő is a csehszlovák nemzetiségpolitikát hibáztatta Kárpátalja katasztrofális szociális állapotáért, de másoktól eltérően ezt nem abszolútizálta. Vozárytól sokkal konkrétabban fogalmazta meg a kedvezőtlen szociális, gazdasági állapotok okait, amit ő a csehszlovák szociális fejlesztések hiányában, a ruszinok „*primitívtségében*” (káros szenvedélyek), a mostoha földrajzi adottságokban (amit a földínség okának tekintett, elhallgatva a nagybirtok hegemoniáját), az érdembeli magyar szociális intézkedések elmaradásában látta. Alapos jelentését érezhetően a kormány számára figyelemztetésül szánta, hisz Sombor-Schweinitzer egyenesen állambiztonsági veszélynek tekintette a szovjet szomszédságot. Gondolatmenetében ez okozta a szovjet agitáció megélnkülését Kárpátalján, amely kihasználta a ruszinok rossz szociális helyzetét, illegális migrációra buzdította őket, továbbá kedvezőtlen közhangulatot igyekezett kialakítani Kárpátalján. Van egy másik egyedisége is a rendőrfőtanácsos jelentésének. Sombor-Schweinitzer ugyanis – eltérően a csendőrségi helyzetjelentésektől – az illegális határátlépések fő okának a megélhetési gondokat, illetve a rossz szociális állapotokat tekintette, nem pedig csak és kizárólag a bevonulási, állítási, levente- és lövészi kötelezettség előli menekvést.[33] Éppen ezért sürgős és gyors, átfogó közigazgatási és szociális intézkedéseket javasolt, amelyektől azt remélte, hogy a csalódott ruszin nép bizalma újra megerősödhet a magyar állam iránt.

Hogy mennyire volt időszerű Sombor-Schweinitzer aggodalma, valamint a karhatalom megerősítésére vonatkozó javaslata, amit Vozáry is sürgetett, azt igazolja a kassai VIII. csendőrkerületi parancsnok decemberi jelentése a Csendőrség Felügyelőjének az „*orosz határment*” csendőrőrök működéséről. Ebben a kerületi csendőrpáncsnok bejelentette, hogy az illegális határátlépések és a szovjet kémek kiszűrése miatt hathatós rendvédelmi intézkedéseket léptetett életbe. Egrész kötelező bejelentési kötelezettséget írt elő az idegen civilek kárpátaljai letelepedésekor, másrészt szigorúbb ellenőrzést rendelt el a közlekedési csomópontokon, illetve kérte a honvédelmi minisztert,[34] hogy a határvadászokat hadd vegyék igénybe a csempészet és az illegális határátlépések megakadályozására azzal az indoklással, hogy „*az illegális határátlépések Kárpátalján állambiztonsági kockázatot jelentenek*”.[35]

Dokumentumok

1. dokumentum

R. Vozáry Aladár munkácsi magyar politikus helyzetjelentése Teleki Pál miniszterelnöknek a visszacsatolt kárpátaljai hegyvidéken tett körútjáról

Munkács, 1939. október 8.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Tegnap fejeztem be a Felsőbereg[36] egészében tett körutamat. Bejártam a Munkács–Alsóverecke[37] – Huklivka[38] háromszög teljes területét, kint voltam a volt lengyel határon, találkoztam a szovjetorosz katonákkal, beszéltem egyszerű ruszin parasztokkal, a közigazgatási hatóságok képviselőivel. Az úton látottak és hallottak alapján a következőkben terjesztem elő jelentésemet:

A lengyel összeomlás után a határmenti ruszin községek lakossága körében erős orosz nacionalizmus ébredt s a „nagy testvér” örömmel és erős orosz nacionalizmussal várták a határon. Ezt a hangulatot a ruszin nép s a középiskolás ruszin fiatalság körében erősen fokozta a Bródy és Fenczik-párti titkárok, de főként a ruszin tanítóság nagy részének orosz nemzeti agitációja. Ennek következménye volt az is, hogy mint már előzőleg is jelentettem Bereg megyéből, mégpedig főként Volóc környékéről igen sok ruszin fiatalember (paraszt, munkás, diák) szökött át a szovjetoroszokhoz Galiciában.

Főként Verecke vidékén azonban azt tapasztalom, hogy miután a határmenti magyar-orosz nép meglátta a szovjetorosz katonákat, s hírek szivárogtak át arról, hogy milyen viszonyok vannak a szovjet-orosz területen, főként a szovjet-orosz katonaság feltűnően gyenge ruházata miatt, a mi magyar-orosz népünk körében a nagy, orosz testvéri hangulat ellanyhult és lelohadt.[39]

Az új veszedelmes szomszéddal szemben ez a hangulatváltozás magyar-orosz népünk körében számunkra mindenestre jelentős és igen kedvező s azt mutatja, hogy ha más vonatkozásban meg tudjuk szüntetni a magyar-orosz nép panaszait és elégedetlenségét, akkor Magyarország számára a magyar-orosz néppel kapcsolatban Szovjet-Oroszország közel jötte nem jelent veszedelmet.

A magyar-orosz nép elégedetlenségének okai, a magyar-orosz nép panaszai a magyar viszonyokkal szemben nem politikaiak, hanem tisztán gazdasági, anyagi s ár vonatkozásúak! – E jelentésem A.) alatt mellékeltem iratán bátorkodom felsorolni az elégedetlenség legfontosabb okait és a mindenütt hallott panaszokat. – Ezek a panaszok kis anyagi áldozattal megszüntethetők s akkor megszűnik az elégedetlenség is. A legfontosabb az, hogy a panaszok ügyében gyors intézkedés történjék! Még a tél beállta előtt szükséges a só, kukorica árának leszállítása, továbbá az, hogy kényszervásárlás révén adják el a ruszinok marháikat s jussanak pénzhez. – Ugyancsak szükséges, hogy a katonaság zabszükségletének egy részét e felső vidékeken vásárolják fel még akkor is, ha a ruszinság zabja valamivel gyengébb minőségű. – Mert a drágaság és az eladás hiánya miatt a pénztelenség nagy!

Az általam bejárt részeken a tanítóságot és a középiskolás fiú- s leánydiákokat kivéve az ún. „ruszin intelligencia” körében kedvezőbb a hangulat, mint volt két héttel ezelőtt. Félnék a szovjet-orosz rendszertől!

Szovjet-orosz oldalról az a hír jött át hozzánk, hogy a szovjet-oroszhoz szökött ruszinokat visszatoncolnak hozzánk. Azt mondják szovjet-orosz oldalon, hogy az átszökött ruszinok között biztosan vannak olyanok, akiket kémkedés céljából mi, magyarok küldünk át. Visszaküldik tehát valószínűleg az egész átszökött ruszin társaságot.

Sajnálattal kellett megállapítanom az Alsóverecke és Volóc közti határmentén, hogy részünkről a határ nem kellőképpen lezárt, ellenőrzött s biztosított. Ennek következménye a tőlünk való szökés könnyű lehetősége. A határ, a hegygerincvonalat járőrökkel erősebben kellene biztosítani s ellenőrizni.

A felső vidékeken a ruszin falvakban kommunista mozgolódást és agitáció Beregben nem tapasztalható, nem állapítható meg. Szolyva környékén azonban már igen sok nyoma van a kommunista mozgolódásnak. – Munkácson október 7-én reggelre egyes utcákban sok ház olyan kommunista rőpcédulákkal volt beragasztva, mint amilyet mellélek. Meg vagyok győződve s több nyom oda vezet, hogy ezt a munkácsi kommunista mozgalmat intelligensebb elemek szítják. Fokozott mértékben kellene ellenőrizni az itteni volt kommunista vezetőket, főként a kereskedősegedeket és a cseh világban a kommunista érdekek javára dolgozott ún. „bal front”-nak az intelligensebb fiatalokból, főiskolásokból állott embereit. E célból szükséges volna, hogy a magyar kir. államrendőrség itt nyom és adatszerezésre felhasználjon olyan igen megbízható idevalókat, kik jól tudják, kik voltak itt a kommunista munka és szellem hívei a cseh világban.

A kommunista támogató propaganda itt most főként a következő érvekkel izgat: - a magyar kormányzat az innen hadbavonult munkások, napzámosok családtagjainak jóval kevesebb segélyt ad, mint amennyit a csehek adtak, - a magyar kormányzat a felszabadult területeken semmivel enyhítette a munkanélküliséget, mely annak következtében is állott elő, hogy a magyar kormányzat főként az építkezések hiánya miatt kevesebb munkalehetőséget ad, mint amennyit adott a cseh kormányzat, - magasabbak az árak, kevesebb a kereset, mint volt Csehszlovákiában, - a kis tisztviselők fizetése sokkal kisebb, mint volt Csehszlovákiában, - a kis gazdaságiak több adót kell hogy fizessenek, mint fizettek a cseheknek.

Sajnálattal kell megállapítanom, hogy ez a suttogó kommunista propaganda még a keresztény magyar tömegekben is talál némi talajra, főként a munkanélküliséggel és az adóztatás ügyével kapcsolatban.

Méltóztassék megengedni annak kiemelt hangsúlyozását, hogy legjobb magyar közönségünk körében is nagy elkeseredést szül a csehek által tönkretételére kivetett adók behajtásának forszírozása, tovább az, hogy az itteni pénzügyi hatóságok a közhangulat egységes megállapítása szerint dupláját, sőt háromszorosát vetették ki a csehek által kivetett adóknak.

Tessék megengedni, hogy ilyen nyíltan és őszintén rámutattam az itteni viszonyokra, a nemcsak a ruszinság, hanem a magyarság körében lévő panaszokra és elkeseredésre. Tettem pedig ezt egyrészt azért, mert tudom, hogy Nagyméltóságodnál megértésre találok, másrészt azért, mert magyar s képviselői kötelességemnek tartom, hogy Nagyméltóságod előtt feltárjam mindezeket.

Nagyméltóságodnak mély tisztelettel

készséges híve:

R. Vozár Aladár

Munkács, 1939. október hó 8.

HU-MNLQ-L-149-1939-2-7834. p. 31–34.

2. dokumentum

Sombor-Schweinitzer József rendőrfőtanácsos helyzetjelentése a kárpátaljai viszonyokról

Budapest, 1939. október 31.

A kárpátaljai helyzet:

Bizalmi emberünk a következőket jelenti:

I.

Kárpátaljai utam során Munkács, Beregszász, Huszt, Körösmező helységeket és az ezeket környező falvakat látogattam meg. Elgondolásomnak megfelelően a hangulat kipuhatólását minden hatósági, vagy hivatalos személy kikapcsolásával, kizárólag a polgári, de főleg falusi parasztság körében igyekeztem elérni, hogy a nyert helyzetkép a lehetőségekhez képest objektív legyen és fedje a valóságot.

Előjáróban meg kell ismételni azt a köztudomású tény, hogy a 20 éves cseh megszállás ideje alatt ez a terület volt a kommunista propaganda egyik fellegrára, aminek nyomait és hatását nyugodtabb körülmények között sem lehetett volna ilyen rövid idő alatt eltüntetni.

A magyar-orosz (ruszin) lakosság magatartásának megértéséhez figyelembe kell venni a következő körülményeket:

a ruszin lakosság életstandartja a cseh megszállás előtt, Nagymagyarországon is – földrajzi körülmények folytán – a lehető legalacsonyabb szinten állott;

a csehszlovák kormányzat alatt sem javult gazdasági helyzetük, ami annál szembetűnőbb, mert Csehszlovákia általános gazdasági helyzete lényegesen jobb volt, mint a középeurópai államoké általában. A nyugat-európai államokból beáramló fantasztikus nagyságú pénzkölcsönök jótékony hatása kisebb-nagyobb mértékben úgyszólván mindenütt megmutatkoztak, Kárpátalja kivételével. A ruszin lakosság változatlan, ha nem nagyobb nyomorban élt, mint addig és csak kísérletek sem történtek helyzetük megváltoztatására. E tény jellemzésére megemlíthjük a következőket:

míg Csehszlovákia egyéb területein a 20 éves megszállás alatt jelentősnek mondható útépitkezést hajtottak végre, Kárpátalján a főútvonalaktól eltekintve útépités egyáltalán nem volt és e tekintetben ázsiai állapotok voltak;

a ruszin kérdést a „demokratikus” cseh államrendszer tárgyalni sem engedte a nyilvánosság előtt, ugyanannyira, hogy amikor egy kommunista író – akinek egyéb irányú tevékenységét sosem akadályozták meg – könyvet adott ki a ruszin nép helyzetéről, a könyvet elkobozták és átfűsülve, megrövidítve sem engedték azt a piacra hozni. (Fábrzy Zoltán: A ruszin nép helyzete. 1928. „Az Út” kiadása).

Ilyen körülmények között bizonyos mértékig érhető, ha a ruszin népben egy öntudatlan szkepticizmus fejlődött ki mindenfajta államiséggel szemben, nem tud hinni az állami apparátus segíteni akarásában és anélkül, hogy öntudatos képet tudna formálni lázadkozásának sorsa ellen – ebben megakadályozza általános kultúrájuk primitívsége – igenli és kívánja a jobbat, az olyat, amit még nem próbált ki.

Ez az öntudatlan, mechanikus életszemlélet adja a magyarázatát annak az álláspontnak, amely – sajnos – egész Kárpátalján tapasztalható. Más körülmények is segítettek ennek az állapotnak létrejöttét – a későbbiek során megemlíthjük ezeket is – de lavinaszerűen hozta mozgásba a magyar-szovjetorosz határ bekövetkezése.

II.

Az első, ami szembeötlő a kárpátaljai városok és községek látogatása során, hogy a házak falán meglehetősen sűrűn láthatók vörös festékekkel festett szovjetszavjarszavak és sárló és kalapács. Érdeklődés után megállapítottam, hogy ezek egyrésze újkeletű, de egész sora látható a kommunista jelvényeknek, amelyeket még a legutolsó csehszlovák választások alkalmával festettek a falra és ezek még most is ott ékellenek a házak falain. Egy ilyen újkeletű festésű szovjetszavjarszav és sárló-kalapács fotográfiáját mellékelem.[40] A fényképfelvétel Oroszvégen készült.

Az utolsó csehszlovák választások idejéből visszamaradt kommunista falfestések nyomai úgyszólván mindenütt fellelhetők, de különösen sokat találtam Huszton, Körösmezőn és környékén. Ez mindenesetre azt mutatja, hogy a helyi hatóságok nem tulajdonítanak ennek a jelenségnek olyan fontosságot, mint amit az a szovjethatár közelségében megérdemelne.

A magyar-orosz parasztság alig csinál titkot abból a reménységből, hogy rövidesen „bejönnek a vörösök” és egyesülhetnek a szovjetoroszokkal. Ha a csendőr vagy más magyar hatósági személy nincs jelen, a legnyíltabban beszélnek erről. Megjegyzem, hogy túlnyomó többségüknek a csehszlovákiai 20 éves kommunista propaganda dacára sincs fogalmuk arról, mi a kommunizmus, mégis várják őket reménykedve, egyrészt a beléjük oltott pánszláv érzés következtében, másrészt, mert ezt még nem próbálták ki.

Formális kommunista propagandáról és szervezkedésről egyelőre nem lehet beszélni. Bár a szovjetorosz határ bekövetkezése után terjesztettek közöttük sokszorosított röpiratokat, de azok aligha készültek Magyarországon. Ezek a röpiratok minden valószínűség szerint a szlovákiai Eperjesen készültek és onnan

csempésztek be Kárpátaljára, amit igazolni látszik az a tény is, hogy ezeket a röpiratokat csak Kárpátalja nyugati részében ismerik, míg a keleti részén senki sem tud róla.

A szervezatlenség ellenére is tapasztalni voltam kénytelen, hogy bizonyos jelszavakat és frázisokat egyformán ismernek mindenütt, sőt eseményeket is, amelyeket a szovjetorosz ukrán rádió, a kiewi [!] röptített világgá. Feltűnő volt ez annál is inkább, mert ezekben a ruszin falvakban aligha van rádiókészülék, de ha van, sem olyan, amellyel Kiewet lehetne hallani. Így például jól ismerik azokat a bejelentéseket, amelyeket a kiewi rádió tett Lengyelország felosztása után, tudnak arról, hogy a lengyel-ukrán nagybirtokokat felosztották az ottani parasztság körében, hogy mindenütt szovjettanácsok alakultak és nem győzik hangsúlyozni, hogy nem engedik bántani a ruszin-zsidókat, mert a „rádió is bement, hogy a vörösök nem bántanak senkit sem azért, mert zsidó”, stb.

Ennek a titokzatosnak látszó propagandának útja a következő: a ruszin parasztkok, ügyes-bajos dolgaikkal bejárnak a közeli városok egyikébe, ahol feltűnően sok volt Szics-ista, nagyukrán érzelmű ruszin lakik, ezeknek egy része magyar hivatalt visel és azok „mesélik el” a friss eseményeket, amelyek azután szájról-szájra járnak.

Ilyen hírhordozó volt többek között a huszti útbiztos is. Ez az ember 1918-ban zászlóval fogadta a bevonuló cseh hadsereget, egyike volt a magyarok legaktívabb ellenségeinek csatlakozott a Szics-mozgalomhoz. Bár a Szics-mozgalom nem volt kommunista jellegű, ő a maga személyében szaturálva volt a kommunista eszmékkel, amit igazol az a tény is, hogy feleségül vett egy kommunista agitátornőt.

A magyarság legnagyobb megrökönyödésére Kárpátalja visszatérése után állami hivatalt kapott, holott mindenki ismerte érzelmeit. Ez az ember állandóan hordta Lengyelország anektálása után a szovjet híreket és mint pár hete kiderült, valóságos szervezetet létesített, amelynek feladata volt a ruszinokat kiszöktetni Szovjetországra. Körülbelül két hete annak, hogy ezért a magyar hatóságok fiával együtt letartóztatták.

A kommunista propaganda útja hasonló mindenütt Kárpátalján és átlagosan úgy tudják, hogy Szovjetországra állandóan szöknek át az emberek annak ellenére is, hogy újabban elterjedt hírek szerint a magyar határőrök a szökni készülőköt tettenérés esetén a helyszínen lövik agyon. Ellenőrizni nem áll módomban, de úgy tudjuk, hogy különösen sokan szöktek át Szovjetországra Alsó-, Felsőszinevérről, Okörmezőről, Királymezőről, Husztról, Fülöpfalváról stb. Kőrösmezőn említette valaki, hogy a huszti gimnázium egyik tanára 12 tanítványával együtt szökött át a határon.

Husztról körülbelül 25 kilométerre fekszik Husztsófalva.[41] A falu onnan nyerte nevét, hogy határában két olyan kút van, amelynek vize erősen sós. Messzi vidékekről jönnek ide ruszinok hordókkal sósvízért, sokszor 3-4 napi járóföldről. Ezeknek a kutaknak karbantartására és ellenőrzésére állítottak a hatóságok egy őrt. Az őt magyar ember, aki természetesen beszél ruszinul, sőt közöttük is él. Foglalkozásánál fogva naponta körülbelül 100 ruszin paraszttal jön össze és így egyike azoknak, akik a legjobban ismerik a kárpátaljai parasztság hangulatát.

Ez az említett kútör – akiről egyébként megállapítottam, hogy a cseh megszállás idején is nyíltan hangoztatta magyarságát – a legsötétebb színekkel festette le a helyzetet s annyira átérzte beszélgetésük során a fenyegetőnek látszó tragikus következményeket, hogy könnyek peregtek le az arcán. A tőle kapott információk látszanak a legértékesebbeknek és ezért részletesebbem ismertetem a vele való beszélgetésemet.

Előadása szerint a ruszinok között nincs szükség a kommunista propagandára, mert a pravoszláv papság közöttük ma is a pánszláv eszméket terjeszti és a szovjet határ következtében ez a parasztság körében ma konkrét értelmezést kap.

Arra a kérdésemre, hogyan lehetséges, hogy papok segítik elő a szovjetizálást, a következőképpen válaszolt:

amikor 20 évvel ezelőtt a csehek szállták meg Kárpátalja területét, minden eszközzel arra törekedtek, hogy elejét vegyék a magyar gondolat terjedésének. Ezért az ismeretlenség homályából tömegével szedték elő azokat az embereket – legtöbbször parasztkokat – akikről tudták, hogy gyűlölik a magyarokat, vagy nagyukrán érzelműek. Ezek számára egy kéthónapos papi kurzust létesítettek, amelynek elvégzése után pappá szenteltek és elhelyezték őket a ruszin falvakban. Természetesen, hogy ezek főfeladata nem a papi, hanem a politikai tevékenységben merült ki és gyalázták a magyarokat. Ezt a kurzusrendszert a csehszlovák állam annyira kiszélesítette, hogy végül is a Jugoszláviában székülő pravoszláv szinódus lépett közbe és szüntették azt be. De a már „felszentelt” papokat meghagyták állásaikban és ezek voltak elsősorban szövívői a német-ukrán propagandának.

Ugyanezek a papok végzik ma is Kárpátalján a papi teendőket és természetesen nem tagadhatják meg húsz éven át hirdett eszméiket, de ha meg is teszik, ezt a nyomorban színylő parasztságot nem tudják már az eszmétől eltéríteni. Jórészt azonban ma is a szláv népek egyesüléséről beszél és abban jelölik meg a szláv népek boldogulásának lehetőségét. Informátorom szerint ez annál is inkább lehetséges, mert ezek a papok ma is a parasztkok és paraszti sorban élnek és a dolgok és történések jelentőségét aligha tudják felfogni.

A kútör előadása szerint a magyar hatóságok akkor követtek el súlyos hibát, amikor Kárpátalja visszatérése után – amikor még nem volt szovjet határ – túlságos lojalitással kezelték a magyarság nyílt ellenségeit és ugyanakkor, amikor a bevonuló katonaság „elintézte” a fegyveres és egyenruhás Szics-gárdistákat, az elmenekült és később visszatért vezetőket állásba helyezte. „Már pedig ezek az emberek örökké ellenségei maradnak Magyarországnak és inkább szovjetet akarnak, még ha nem is kommunisták, mert szívük őket az oroszokhoz húzza.”

Elbeszélése szerint például Huszton a városi tisztviselő jó része, maga a főszolgabíró is ruszin és közismerten magyargyűlölő és ezek az alkalmat lesik, mikor lázítások fel a népet a magyar állam ellen.

Ugyancsak tud a Szovjetországra való szökésekről, sőt körülbelül számszerűleg is tudja, melyik faluból, hányan szöktek át.

Fentiekkel majdnem teljesen megegyeznek azok az információk, amelyeket más városokban és községekben kaptam.

Beszélgettem néhány magyar érzelmű ruszinnal is, akik szerint a magyar kormánynak bármilyen súlyos áldozatába került is volna, gyors és alapos szociális intézkedéseket kellett volna megvalósítani, hogy ez a nép a sok csalódás után bizalommal legyen a magyar állam irányában. Ezzel szemben az autonómia ma is csak tervként kerül szóba – bár a mai körülmények között annak megvalósítását halálos veszedelemnek mondták – és olyan csekélységet, mint az olcsó szőlőtánc sem valószínűsítették meg a mai napig.

A legfőbb bajok egyike, hogy azok a politikusok, akik mint a ruszin nép képviselői kerültek be a magyar törvényhozásba – Fenczik [42] R. Vozáry, Bródy [43] – teljesen hitelüket veszítették a nép előtt. Fenczikről például állítják, hogy évtizedek óta magyarellenes volt s csak a kikerülhetetlen történelmi események konjunkturalis felismerése következtében lett „magyarbaráttá”. A ruszin parasztság csak mint árulóról beszél róla. Újabban pedig mind jobban közeledik a nyilaskeresztes gondolathoz, ami egymagában gyűlölte teszi Kárpátalján a nevét, mert ennek a mozgalomnak ott semmi reális alapja sincs.

Ezzel kapcsolatban meg kell emlékezni a kárpátaljai zsidóság speciális szerepéről is. A falvakban élő zsidóságot alig lehet megkülönböztetni a ruszin parasztságtól és minden jel szerint a legtéljesebb harmóniában élnek együtt. A faluban lakó zsidó tanácsadója, orvosa, hitelezője a ruszinnak és így befolyása azokra talán még nagyobb, mint a papságnak. Ez a zsidóság a zsidó-törvény következtében szemben áll a magyar állammal, de fokozott vallásossága következtében fél a szovjettől is. Bár az ukrán rádió – talán felismerve ép az említettet – biztatja őket és ígéri bántatlanságukat, ellenszenvük a szovjettel szemben határozottan megállapítható. Ezt a körülményt bizonyos keretek között feltétlenül jótékonyan felhasználni és érvényesíteni kell.

*

A kárpátaljai helyzet súlyos. A kérdésnek két oldala van: 1./belpolitikai és gazdasági, 2./külpolitikai, amely a további szovjetorosz tervekkel van összefüggésben. Az első, a belpolitikai, az az oldal, amely bizonyos körülmények között megoldható, míg a második függvénye az általános európai helyzet kialakulásának.

A látottak és hallottak alapján szerény megítélésem szerint sürgős intézkedések szükségesek, elsősorban azért, hogy a jelenleg tapasztalható hangulat tovább terjedése megakadályoztassák, – szem előtt tartva a közelmúlt eseményeit hasonló kérdésekben – provokáció következzen be, amely Szovjetországra beavatkozását vonhatná maga után.

Mindenekelőtt meg kellene tisztogatni Kárpátalját a közismerten pánszláv és nagyukrán elemektől. Ezeknek nevét a helyi hatóságok pontosan ismerik.

A kárpátaljai városok mindegyikében értelmes, falutjáró – fuvaros – bizalmi embereket szervezni, akik a környéken történő eseményekről időben értesülnek.

A kárpátaljai helyiségek közbiztonsági szerveit olyan budapesti rendőrségi emberek szervezzék át, illetve oktassák ki, akiknek a politikai mozgalmak leszerelése körül tapasztalataik vannak, mert sok olyan jelenséget láttam, amelyek arra mutatnak, hogy a speciálisan politikai jellegű eseményeket és történéseket az ott lévő

hatósági személyek nem tudják kellőképpen asszociálni.

Jellemző példaként említtem meg, hogy Kőrösmezőn körülbelül húsz főnyi leventecsapattal találkoztam, akik masírozás közben orosz dalt énekeltek. Kísérőm közölte velem, hogy a dal, amelyet énekeltek, a következő:

Nalivali vszi sto znamena,

Robacsev posz lidnyik ran,

Si lichje eszkadroni,

Pri Amurszkih partizan.

E dal hevenyészett fordítása a következő:

Tudták mindnyájan, miről van szó,

mikor az utolsó golyójukat kilőtték.

Csak egyre meneteltek az amuri partizánok, büszke divíziója.

Vagyis a vers egy szovjetorosz partizánokat dicsőítő írás.

Minden eszközzel meg kell akadályozni a határon való átszökést, mert ez állandó izgalmi anyaga az ott élő ruszin népnek.

Végül, de nem utolsó sorban említtem meg a szociális segítség rendkívüli fontosságát.

Lényegesen enyhítené a hangulatot, ha valamilyen módon olyan parlamenti képviseletet lehetne adni Kárpátalja népének, akikkel szemben bizalommal van e nép, mert a jelenlegi képviselőikről eleve az a véleményük, hogy nem is akarnak rajtuk segíteni.

Budapest, 1939. október hó 31-én.

Dr. Sombor
rendőrfőtanácsos

HU-MNL-OL-K 149-1939-2-7834. p. 37–48.

---

[1] Kárpátalja kifejezés alatt a korban a hegyvidéki, nemzetiségek által többségében lakott területet értették. Az itt élő lakosság 9,2 százaléka a magyart, 74% százaléka a rutént, 3,7 százaléka a szlovákokat tartotta anyanyelvűnek. Nem tartozott a Kárpátalja kifejezés alá a magyarok által nagyobb arányban lakott Ung, Bereg és Ugocsa síkvidéki területe, amely korábban 1938. november 2-án az első bécsi döntéssel lett ismét Magyarország része. Ezen a részen a lakosság 86 százaléka magyar, 2 százaléka német, 9 százaléka rutén, 1 százaléka szlovák anyanyelvűnek vallotta magát. THIRRING LAJOS: Terület és népeiség. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1939. 11–12. sz. 1014–1027.

[2] Kárpátaljai Kormányzói Biztosság a kárpátaljai terület igazgatására bevezetett kormányzati szerv. Közvetlenül a katonai közigazgatás után hozták létre a nemzetiségi, hegyvidéki területen. Míg a magyarok által többségében lakott síkvidéki területen a korábbi vármegyerendszert szervezték újjá, ezzel szemben a hegyvidéki területen nem állították vissza a történelmi vármegyerendszert, hanem ideiglenes közigazgatás gyanánt a Kárpátaljai Kormányzói Biztosságot, abból kiindulva, hogy az autonómia hamarosan úgy is kidolgozásra kerül. A kormányzói biztosság három közigazgatási kirendeltségből állt: az Ungiból, a Beregiből és a Máramarosiból. A kormányzói biztost a miniszterelnök javaslatára a kormányzó nevezte ki.

[3] ZEIDLER MIKLÓS: *A revíziós gondolat*. Pozsony, 2009. 299.

[4] HU-MNL-OL-K 28-55-100-1939-t-16295-5.

[5] A Magyar a Magyarért Mozgalom a visszacsatolt területek rászoruló lakosságának átmeneti inszignyhitésére törekedett 1938 őszétől. A szervezet Kárpátalján is munkához látott a terület katonai birtokbavételét követően. Lebonyolítója a hegyvidéki területen a Hangya Szövetkezet, a katonai közigazgatás és a Külkereskedelmi Hivatal, illetve a járási szociális előadók voltak. A gördülékeny munka érdekében pontosan meghatározták a feladatokat. A Külkereskedelmi Hivatal biztosította a Mozgalom számára fontos árukészletet, a Hangya Szövetkezet vasúti szállítást és raktárait ajánlotta fel, illetve vállalta, hogy üzleteiben lebonyolítja a csomagok átadását a kedvezményezettnek. A csomagok szállítását a katonai közigazgatás felügyelte.

[6] KOSZTYÓ GYULA: A katonai közigazgatás kérdése Kárpátalján 1939-ben. Gazdasági és szociális keretek. Szerk.: Farkas Judit Antónia – Gali Máté – Schwartzwölder Ádám – Ujváry Gábor: *Veritas Évkönyv 2019*. Bp., 2020. 251–252.

[7] TILKOVSKY LORÁNT: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon 1938–1941*. Bp., 1967. 163.

[8] KOSZTYÓ GYULA: Csendőrségi házkutatás egy kárpátaljai görögkatolikus kolostorban. *Betekintő*, 2022. 1. sz. 65–85.

[9] Szentmihálykörtvélyes (ukránul Грешево, Hruszevo) település a Técsői járásban a mai Ukrajnában..

[10] KOSZTYÓ GYULA: A katonai közigazgatás kérdése Kárpátalján 1939-ben. 252.

[11] KOSZTYÓ GYULA: Görögkatolikus apácák kiutasítása Kárpátaljáról (1939). *Újkor.hu* <https://ujkor.hu/content/gorogkatolikus-apacak-kiutasitasa-karpataljarol-1939>
^[4] (Letöltés ideje: 2023. május 20.)

[12] ZEIDLER MIKLÓS: i. m. 292–293.

[13] Egy ilosvai jegyzőségi alkalmazott tette ezt a kijelentést, a Szovjetunióban tett utazása után. UA-KTÁL-92-1-1-3. [Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlege. Az Ungvári Kémelhárítási Osztály iratai]

[14] KOSZTYÓ GYULA: Az Ungvári Kémelhárító Osztály jelentései Kárpátaljáról 1939–1944. *Scientia Denique*, 2011. 1. sz. 28–37.

[15] HU-MNL-OL-K 28-21-59-1939-P-20195.

[16] HU-MNL-OL-K 429-34-1-17.

[17] (Ред.) О. ДОВГАНИЧ – О. КОРСУН: *Закарпатські втікачі в СРСР 1939–1941. Збірник архівних документів і матеріалів*. Ужгород. Закарпаття, 2008. 17.

[18] Ezeknek a jelentéseknek egy részét lásd bővebben. HU-MNL-OL-K 28-1940-C-15778-1-20.

[19] Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság.

[20] Ezek főleg nemzethűségi jelentések olyan személyekről, akiknek kapcsolatuk lehetett az ukrán mozgalommal.

[21] Főleg közbiztonsági állapotokról szóló jelentések (a Szics-gárda ellenállásáról, az ukrán mozgalom szervezkedéséről, idegen államok agitációs tevékenysége Kárpátalján).

[22] Lásd például Ortutay Tivadar jelentését, amit az ungvári rendőrfőkapitány küldött meg a belügyminiszternek 1939. március 31-én az ukrán, a nagyorosz politikusokról, propagandáról és az autonómia lakossági hangulatra gyakorolt hatásáról.

[23] HU-RL-C 150-1-1. Vozáry Aladár iratai. R. Vozáry Aladár gimnáziumi érettségi bizonyítványa. [Dunamelléki református Egyházkerület Ráday Levéltára. R. Vozáry Aladár hagyatéka]

[24] R. Vozáry Aladárt a ruszinkói országos hivatal megfosztotta munkácsi képviselőtestületi mandátumától. *Prágai Magyar Hírlap*, 1930. április 27., 9.

[25] A rendőrségi ítéletet megsemmisítették, de ugyanakkor rendtörvényes eljárást indítottak R. Vozáry Aladár ellen. *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. június 3., 4.

[26] R. Vozáry Aladár: Őszintén és nyíltan... *Esti Kurír*, 1938. április. 26., 7.

[27] UA-KTÁL-1553-3-1-1-2. [Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlege. Munkács megyei város polgármesterének iratai]

[28] KOSZTYÓ GYULA: Katonai közigazgatás Munkácson (1938. november 10 – december 22.). *Clio Műhelytanulmányok*, 2020. 10. sz. 11–12.

[29] Az 1930-as évek elején magyarosította nevét „Schweinitzer”-ről „Sombor”-ra. A háború után, a kommunista korszakban Magyarországon megjelent politikai irodalomban mindig „Schweinitzer” vagy „Sombor- Schweinitzer” néven szerepel. Az 1941-ben kiadott Magyarország Tiszti Cím- és Névtárában dr. Sombor Józsefként szerepel. THORMA GÁBOR: *A Thorma család krónikája. A Thorma és a rokon családok története a 17–20. században*. München–Kiskunhalas, 2012. 303.

[30] Itt szeretnék köszönetet mondani a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tanárának, Kovács Tamásnak, aki segített beazonosítani a 2. dokumentum (nehezen olvasható) aláíróját, Sombor Józsefet.

[31] KOVÁCS TAMÁS: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzései a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932–1943*. Bp., 2009. 8–16.

[32] Uo.

[33] Mesko Arisztid rendőrpáncsnak szerint a ruszinok illegális határátlépéseinek kizárólag a bevonulási, állítási, levele és lövészi kötelezettség előli menekülés volt az oka. HU-MNL-OL-K 28-21-59-1939-P-20195.

[34] A magyar honvédelmi miniszter támogatta a javaslatot. HU-ÁBTL-4.1.-119-A-1110-7.

[35] HU-ÁBTL-4.1.-119-A-1110. 13.

[36] Vozáry Aladár itt a történelmi Bereg vármegye északi, hegyvidéki, nemzetiségek által többségében lakott területét érti ez alatt.

[37] Alsóverecke (ukránul Нижні Ворота, Nizsnyi Vorota): település a Munkácsi járásban a mai Ukrajnában.

[38] Zúgó (ukránul Гукливій, Huklivij): település a Munkácsi járásban a mai Ukrajnában.

[39] Az eredeti szövegben aláhúzva. Az írás további részében végjegyzetben ezeket már nem jelöljük.

[40] A fénykép az iratból hiányzik.

[41] Husztsófalva (ukránul Данилово, Danyilovo): település a Huszti járásban a mai Ukrajnában.

[42] Fenczik István (1892–1945) miniszter, ruszin országgyűlési képviselő, radikális politikus.

[43] Brody András (1895–1946) Kárpátalja első ruszin miniszterelnöke, előbb a csehszlovák, majd a magyar parlamentben ruszin képviselő.

Címkék:

[Kárpátalja](#) ^[5]

[helyzetjelentés](#) ^[6]

[1939](#) ^[7]

[Magyarország](#) ^[8]

[revízió](#) ^[9]

[kommunizmus](#) ^[10]

[agitáció](#) ^[11]

Kiadás: 23. évfolyam (2023) 4. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/gyors-es-alapos-szocialis-intezkedeseket-kellett-volna-megvalosítani-hogy-ez-a-nep-a-sok-csalodas>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/gyors-es-alapos-szocialis-intezkedeseket-kellett-volna-megvalosítani-hogy-ez-a-nep-a-sok-csalodas>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/kosztjo_illusztracio.jpg

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/fortepan_10413.jpg

[4] <https://ujkor.hu/content/gorogkatolikus-apacak-kiutasitasa-karpataljarol-1939>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/karpatalja>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/helyzetjelentés>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/1939>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/magyarország>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/revizio>

[10] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kommunizmus>

[11] <https://www.archivnet.hu/cimkek/agitacio>